

Várostartörténeti folyóirat

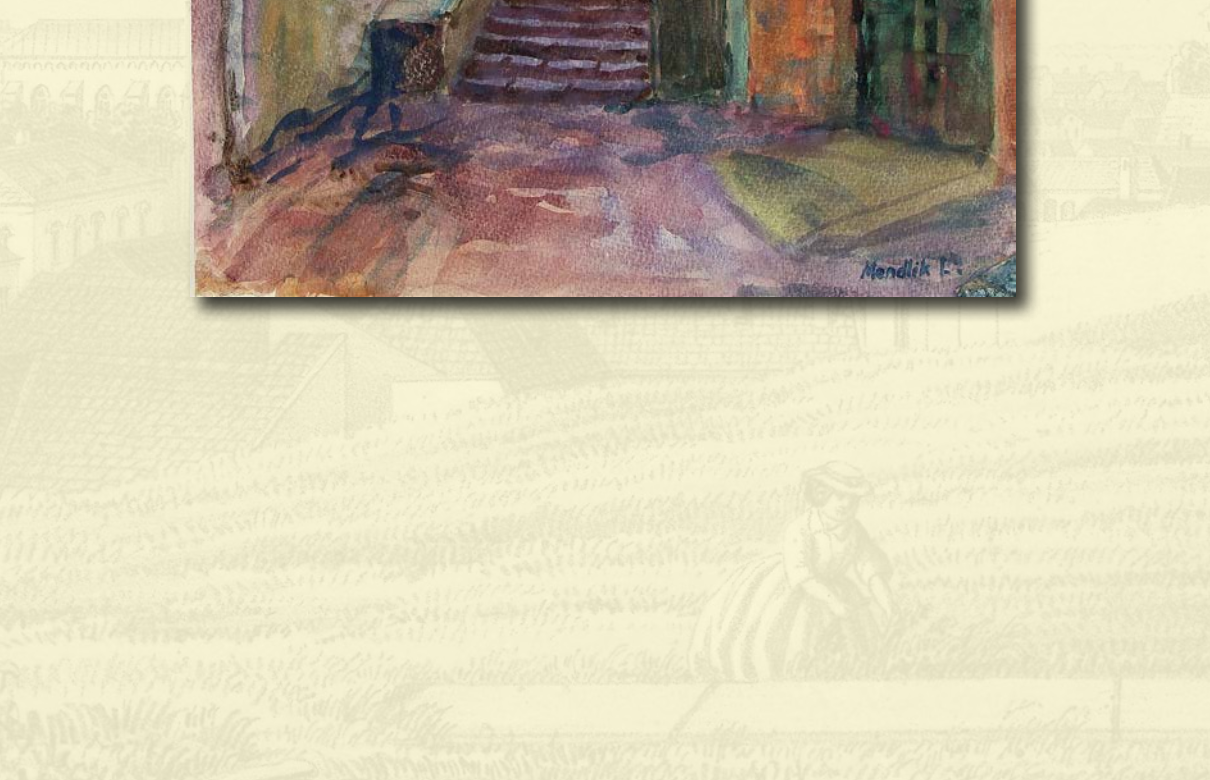
Veszprémi Szemle

26. évfolyam,
2024. 4.

75.

Alapítva: 1993

Várostörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

26. évfolyam,
2024. 4. szám

75.

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ		3
TANULMÁNYOK		
Veszprémből Nápolyba – Garibaldi seregéből a levéltárba. Óváry Lipót élete és munkássága	7	Kanász Viktor
EMLÉKEZÉS: 1848/49		
Kiss Ernő honvéd altábornagy (Temesvár 1799. június 13. – Arad 1849. október 6.)	29	Dr. Molnárné Dr. Barna Katalin – Sashalmi István
Az özvegy tábornokné nyomában. Avagy miért nincs a veszprémi múzeumnak Borsos József festménye?	43	Rainer Pál
KÖZLEMÉNYEK		
Simoga György üdvözlő verse Széchenyi Ferencnek (1802)	59	Sebő József
Áradások a veszprémi Sédén és a vidéken V.	67	Kovács Győző Gyula
MÚLTIDÉZŐ		
Beudant francia geológus 1818. évi tanulmányutja Veszprémmegyéjében – Veszprém	88	Faller Jenő
Levél VI... s Antalhoz (1842)	98	aa. II.
Vándorbot – Veszprém (1845)	101	Vas Gereben
Úti emlények (1845)	104	Vahot Imre
Veszprém városa és megyeháza (1846)	107	Vidra [Ferdinánd]
Tanügyi tudósítások – „Városunk iskolai állapotjáról” (1858)	112	Pribék István
KÖNYV- és FILMSZEMLE		
Monumenta ecclesiae Vesprimiensis 1480–1503. A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár középkori oklevelei.	120	Solymosi László
Veress József szerk.: In memoriam Kovács Sándor 1929–2019. A Tanító Ember emlékére	124	Tölgyesi József
Gárdonyi Máté – Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): A Veszprémi Püspökség (1993-tól érsekség) története.	126	Horváth Gergely Krisztián
Filmajánló: ezt látni kell! A Veszprém – álom	130	Gy. Lovassy Klári
BIBLIOGRÁFIA		
Veszprém helytörténeti bibliográfiája (2017–2024)	133	Összeállították: Király András, Palkóné Jády Melitta, Vaskorné Reitmesz Andrea
Évfordulónaptár 2025 – Veszprém	150	Összeállították: Király András, Palkóné Jády Melitta, Vaskorné Reitmesz Andrea

Várostartörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

26. évfolyam, 75. szám 2024. 4. szám

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Olvasószerkesztő:
Somogyi Boglárka

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, tudományos főmunkatárs, „Lendület” kutatócsoport-vezető, Budapest; KANÁSZ VIKTOR történész, MTA-PPKE FRAKNÓI VILMOS Római Történeti Kutatócsoport (ELKH), Győr; KIRÁLY ANDRÁS könyvtáros, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; GY. LOVASSY KLÁRA ny. múzeumigazgató, helytörténeti kutató, Veszprém; DR. MOLNÁRNÉ DR. BARNA KATALIN oktatási rektorhelyettes, Pannon Egyetem, Veszprém; PALKÓNÉ JÁDY MELITTA segédkönyvtáros, Veszprém; RAINER PÁL történész, Veszprém; SASHALMI ISTVÁN Pannon Egyetemi Könyvtár és Tudástár, ügyvivő szakértő, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalmár, tanár, Veszprém; SOLYMOSI LÁSZLÓ akadémikus, Budapest; DR. TÖLGYESI JÓZSEF tanár, Veszprém; VASKORNÉ REITMESZ ANDREA könyvtáros, Veszprém.

Illusztrációk: Boross István, Földesi Ferenc, Lőrinczi Ferenc, Rainer Pál, Zachár Zsolt

Veszprémi Szemle Várostartörténeti Közhasznú Alapítvány

MBH Bank Nyrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

HALMAY GÁBOR
II. választókerületi
önkormányzati képviselő

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták

Lásd a 42. oldalon.

A borító képei:

Címlapon: *Vidra Ferdinánd: Pannonia.* © Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria. 2024. Őrzési helye: *Karmelita-kolostor (Miniszterelnökség).* Képméret: 285x185,5 cm. Ltsz.: 2672.

2. oldal: *Mendlik Lajos: Veszprémi lépcső (Ostromlépcső).*

Forrás: LDM KGY 99.40.1., akvarell, papír; 22x34 cm

3. oldal: *Paraszt Asszony Veszprém vidékiról. Illusztráció Faller Jenő írásához. Forrás: LDM KGY 53.21.1*

hátlap: *Veszprémvármegye címermegújító oklevele, 1836. Forrás: HU-MNL-VeML XV.4a.-36*

TANULMÁNYOK

**Veszprémből Nápolyba –
Garibaldi seregéből a levéltárba**Óváry Lipót élete és munkássága¹

KANÁSZ VIKTOR

2007-ben új emlékművet avatott Veszprém, amelyen a következő felirat kapott helyet: *„Itt állt az a ház, amelyben megszületett Óváry Lipót (1833–1919), Kossuth és Garibaldi katonája, a magyar-olasz történelmi kapcsolatok tudós kutatója.”* E pár sor epigrammaszerűen sűríti össze a város egyik legizgalmasabb alakjának filmbe illő életét. Ennek ellenére jobbára csak a történészek és levéltárosok ismerik a nevét. Több mint harminc éve e folyóirat hasábjain Praznovszky Mihály már írt a historiájáról és irodalmi munkásságáról.² Az újabb kutatásoknak, illetve a megtalált levéltári forrásoknak hála azonban mára még teljesebb képet kaphatunk Óváry Lipót életéről, családjáról, valamint a magyar történettudományban és levéltárügyben betöltött kiemelkedő szerepéről. Jelen írásban ezt foglalom össze.³

Veszprémtől Nápolyig

Altstädter Lipót Sámuel Veszprémben született 1833. december 31-én, jómódú zsidó kereskedő családban a mai Kossuth utca 24. szám alatti, mára lebontott házban.⁴

¹ A szerző a HUN-REN PPKE-PTE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport tudományos munkatársa és a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kutatója. A kézirat a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² PRAZNOVSZKY 1993.

³ A tanulmány kiindulópontját a Fraknói Centenárium adta, melynek keretében a nevével viselő kutatócsoportban Fraknói Vilmos és kortársai vatikáni kutatásainak története lesz feldolgozva. Ennek során Óváry kutatásainak történetét a szerző tárja fel és közli a készülő Fraknói Emlékkönyvben.

⁴ A pontos születési hely kapcsán ezúton köszönöm Lőrinczi Ferenc szíves közlését.

A mára elbontott szülőház (Kossuth utca 24.).

Forrás: HU MNL VeML XV.81.a. Veszprémi Kaleidoszkóp, VK- 07777

Szülei, Altstädter Herman és Markus Bertha⁵ a helyi izraelita iskolába íraták, majd gimnáziumba szintén Veszprémbe, valamint Pápára járt.⁶ 1848-ban a forradalom és szabadságharc hatására Óváryra magyarosította a nevét, és az iskolapadot otthagynva megpróbált honvédek állni, azonban fiatal kora miatt elutasították. A következő évben sikerült Nagy Sándor József honvéd tábornok dandárjába a 6. vörössipkás üteghez csatlakoznia, ahol őrmesterként harcolt.⁷ Az orosz hadsereggel vívott augusztus 6-i debreceni csatában súlyosan

⁵ Születési ideje nem tisztázott teljesen megnyugtatóan, ugyanis az életében készült munkák, valamint a későbbi szakirodalom 1833-at említenek, viszont az 1855-ös keresztlélesi anyakönyvi bejegyzése szerint 1832. december 20-án született. A halálozási polgári anyakönyvi bejegyzés 1919-ben 89 évesnek mondta, s így 1830-ra teszi a születési idejét. Mivel azonban az 1848 júniusában készült veszprémi összeírás 15 éves *deáknak* mondja (JAKAB-KÁKONYI 2020. 76., 81., 100., 346.), valamint a pápai kollégium névsora az 1847–48-as tanévben 14 évesnek említi (KÖBLÖS 2006. 657), 1833 a legvalószínűbb. Ezúton köszönöm Jakab Réka segítségét. Testvéréről, Jozefáról: Pesti Hírlap, 1917/288. 11.

⁶ JAKAB-KÁKONYI 2020. 144., SZÉP 1905. 379., PRAZNOVSZKY 1993. 20.

⁷ SZINNYEI 1905. 28., PRAZNOVSZKY 1993. 20.

megsebesült, és ezt követően rövid ideig orosz, majd három hónapra a budai József-kaszárnyában osztrák fogságba került, ahol „a legembertelenebbül kínozták”.⁸ Szabadulását követően 1850-ben a pesti József-ipariskolába iratkozott be, ahonnan „Bécsbe ment, hol öt évet töltött és az egyetem bölcseleti és nemzetgazdasági előadásait is hallgatta.”⁹ Az 1850-es évek közepén visszaköltözött Magyarországra. 1855. szeptember 23-án a budapesti belvárosi plébániatemplomban katolizált,¹⁰ 1856-ban pedig a pesti *Déliab* című lapnál kezdett dolgozni, valamint nyelvtanítással és zongoraoktatással foglalkozott. 1859-ben Aradra költözött, és átvette az *Aradi Hiradó* című lap szerkesztését.¹¹

1859 végén döntő elhatározásra jutott: Dunyov István biztatására¹² Bécsen, Csehországon, Drezdán és Genfen keresztül Torinóba ment, ahol szardíniai szolgálatba lépett, s az olasz egységért fegyvert ragadó Giuseppe Garibaldi seregébe állt, így harcolva a magyar szabadság ügyéért is.¹³ Ekkor került Frigyesi Gusztáv¹⁴ századába, ahol főhadnagyi rangot kapott.¹⁵ Harcolt Palermo bevé-

⁸ HALÁSZ 1911. 286.

⁹ SZINNYEI 1905. 29.

¹⁰ A szertartást Szántófy Antal somlyóvásárhelyi prépost alesperes és pestbelvárosi plébános végezte, a keresztapja Nádasdy Lipót lett. A belvárosi plébánia keresztelési anyakönyve, 1855. No. 583.

¹¹ SZINNYEI 1905. 29. Ekkor publikálta első kötetét: ÓVÁRY 1859.

¹² Szinnyei József életrajza máshogy tudatja a történeteket: „ő rendezte az aradi Kazinczy-ünnepélyt, ezért üldözték és ő decz. 25. megvált a laptól és Olaszországba vándorolt ki.” SZINNYEI 1905. 29. o. Óváry 1859. okt. 21-én Toldy Ferenc segítségét kérte, hogy az MTA a Kazinczy Ferenc-emlékünnepélyre küldje el Tompa Mihály és Szász Károly költeményeit. MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 85.

¹³ PRAZNOVSZKY 1993. 22., „[...] annyira el volt telve gyűlölettel az osztrákok ellen, hogy [...] barátja Dunyov ezredes meghívására [...] sietett a megalakult magyar légió zászlaja alá.” HALÁSZ 1911. 286. o. Nyáry Albert búcsúztatásánál így írt az elhunytól, s minden bizonnyal saját érzéseiről is: „Midőn ő is, mint számosan mások, a hazaszeretet túlárado hevéből lelkesítve, az akkor a népszabadság és nemzeti függetlenség harcsteréül szolgáló Itália földjén keresett itthon ki nem elégíthető tettvágyának szabad cselekvési tért, Garibaldi legendaszerű szicíliai expedíciójának hírére 1860-ban ő is odasietett a tettek mezejére, buzdítatva azon benső meggyőződés által, hogy a majdan fölszabadulandó Itáliában a magyar nemzet erős szövetségest fog találni saját felszabadítására is [...]” ÓVÁRY 1886. 490. o.

¹⁴ Frigyesiről cikket is írt: ÓVÁRY 1868.

¹⁵ SZINNYEI 1905. 29. o. Dunyov a kinevezésről: „Óváryval is találkoztam. Ez tüzér főhadnagynak nevezett ki F. által a csatatéren [...]. Jeles fiú és szépen viseli magát.” LUKÁCS 1962. 117. o. Vö. HALÁSZ 1911. 286–288., ÓVÁRY 1886. 494–495. o. Ugyanakkor több kortárs negatív véleménnyel bírt róla, pl. Gőcze István 1861-ben az acqui táborból: „Itt találkoztam Óváryval, nem sokat voltam azonban vele, nem rokonszenvezvén jellemével. Ő most itt senki által nem szeretett egyén, én ellensége nem vagyok, de távol tartom magam tőle [...]. Sok furcsát beszélnek itt Lipótról, tudd meg, hogy áll

telénél, illetve a voltturnói csatában. Utóbbiban Dunyov súlyosan megsebesült, Óváry vitte kórházba, ápolta, s tájékoztatta Kossuth Lajost is a helyzetről.¹⁶ Részt vett Garibaldi nápolyi bevonulásában, s 1860 decemberétől 1861 májusáig a Magyar Légiónak vezetőjének, Vetter Antalnak a törzskarában századosi rangban

*Garibaldi 1860-as nápolyi bevonulása, amelyben Óváry is részt vett.
Forrás: Napoli, Museo civico di Castel Nuovo*

ő a Sárosy Gyula barátunk dolgában?, kit nagyon tisztetek.” BŐHM 1982. 272–273. o. 1862-ben szintén az acqui táborból Egressy Gábor: „Óváry Lipót százados (kikeresztelkedett zsidó) Szegeden léte alkalmával a boldogult Sárossy Gyulát az osztrákoknak feladta, a miért ezt néhány hónapra be is börtönözték. – Óvárynak rossz lelkiismerete miatt otthon nyugtot nem hagyván ide menekült. – Most néhány pártfogói ajánlatára, (kiknél Óváry magát behizelgél) a szicíliai hadjáratban elkövetett (illetőleg: kikoholt s ráfogott) vitézségeért egy olasz érdemjellel díszesített; pedig mások állítása szerint a lópor füstjének nagyobb ellensége alig volt az egész délolaszthoni hadjárat alatt Óvárynál, s a mint már én is kiismerem: nagyon áj-váj természetű.” SZALISZNYÓ 2017. 513. o.

¹⁶ Lukács Lajos, *Az olaszországi magyar légión története és anyakönyvei. 1860–1867*, Budapest 1986, 53. Kossuthal a későbbiekben is kapcsolatban állt: 1866. aug. 1-jén Kossuth eltávozási igazolást állított ki a Nápolyba visszatérő Óváry számára, aki évtizedekkel később Kossuth halálós ágyánál is jelen volt. MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.3.

segédtisztként szolgált, s az adminisztrációval foglalkozott. Vetter leváltását követően Óváryt is az *acqui* tiszti telepre küldték, s ezt követően otthagyta a katonai pályát.¹⁷

Garibaldi hadjáratának emléke élénken élhetett Óváryban későbbi évei során is. 1862-ben, Nápolyban született gyermekének a Vincenzo Giulio Garibaldi nevet adta, a legérdekesebb megnyilvánulása mégis az, hogy évtizedekkel később *A magyar légió Olaszthonban* címmel egy színművet is írt, amelyet 1885-ben Budapesten Füleky Miklós társulata színpadra vitt. A színmű a magyaroknak a délolasz brigantik ellen vívott harcait¹⁸ mutatta be, nagy várakozás előzte meg,¹⁹ azonban leújtó kritikákat kapott.²⁰ Innentől kezdve irodalmi téren inkább csak fordítással foglalkozott.²¹

Óváry Lipót portréja.
Forrás: Wikimedia

¹⁷ PRAZNOVSZKY 1993. 22–24., LUKÁCS 1986. 70., 226. o.

¹⁸ Saját élményeit dolgozta fel, vö. „Csak a magyar légió maradt meg, melyre egyrészt nagy szükség volt az elharapódzott brigantaggio elfojtására [...]” ÓVÁRY 1901. 2. o. Legújabbban: PETE 2023.

¹⁹ Pl. *Pesti Hírlap* 7 (1885) 120. 3. o. „A színmű, melynek színrehozatala sok költségbe fog kerülni, hét képből áll s ezek címei a következők: A brigantaggio. A magyar légió Nólában. A kelepce. A magyar légió tábora. Harc a brigantik ellen. Haramia ármány. Az igazság. Az előadás igen látványosnak ígérkezik, s a darabba számos eredeti nápolyi dal van szöve a Garibaldi-korszakból. A »tarantella« olasz tánc is előfordul a darabban.” *Pesti Hírlap*, 1885/126. 3–4. o. „A darab komoly történeti dráma, de egyszersmind látványosság is”. *Pesti Hírlap*, 1885/137. 3. o.

²⁰ „Mint kiállításos darab megállja helyét, mint «színmű» gyenge kísérlet [...]” *Ország-Világ*, 1885/21. 351. o., „[...] most meg ezzel a látványos valamivel akarja elriasztani a közönséget a gyapjú-utcai színházból. Mi azt hisszük, hogy ez nem fog neki sikerülni, és darabja oda kerül a hová való – a lomtárba. Gyermekes indokolatlan meséjének elmondásába fölösleges volna bocsátkoznunk. A mai est nyűg volt a színészeknek, nyűg volt a közönségnek.” *Pesti Hírlap*, 1885/140. 10. o., „»A magyar légió Olaszországban« nem vált be. [...] A szerkezet hibáit a technika gyöngéi teszik még kirívóbbakká. [...] Szóval a darab kevés színpadi ismeretet árul el.” *Fővárosi Lapok*, 1885/118. 768. o.

²¹ „Színre kerül ugyanis Ferari-nak hírneves drámája a »Kétkedő« Óvári Lipót fordításában.” *Pesti Hírlap*, 1885/69. 4. o. Az olasz újságok még a 20. század elején is írtak a történetéről. Pl. *Gazzetta di Venezia*, 1910/272. 2. o. *Budapesti Hírlap*, 1910/240. 12. o.

Letelepedés Nápolyban

A sereget maga mögött hagyó Óváry Nápolyban alapított családot. 1861 áprilisában feleségül vette a neves famíliából származó Pessina Clementinát (1831–1916),²² így sógorságba került Enrico Pessinával, a későbbi olasz miniszterrel.²³ Feleségétől²⁴ legalább hat gyermekéről van tudomásunk: Vincenzo Giulio Garibaldi (Nápoly, 1862–?), Maria Carolina Raffaella Arpadina (Nápoly, 1864–1922 e.), István Mario Rafael²⁵ nyelvtanár (Nápoly, 1868–Budapest, 1910), Toldi Ferenc János²⁶ pénzügyi számvizsgáló (Nápoly, 1873²⁷–Budapest, 1959), Anna Aranka (1874–Budapest, 1907),²⁸ illetve egy 1871-ben született, de három hónaposan elhunyt kisfiú.²⁹

²² „a csatatéren ismerkedett meg nejevel, aki ott az anyja társaságában a sebesülteket ápolta.” *Tolnai Világlapja*, 1911/22. 1298. o. Születési idejét halálhíréből tudjuk, elhunytakor 85 éves volt. *Világ*, 1916/318. 12. o. Árpádina is – akinek a keresztnéje Crouy-Chanel Ágoston volt – itáliai jegyest talált Andrea Cantalupi személyében. *Budapesti Hírlap*, 1885/268. 7. o.

²³ MILETTI 2015. A sógorával jó viszonyt ápolhatott, aki 1879-ben gyűjtést indított a szegedi árvíz károsultjainak. *Ellenőr*, 1879/153. 3. o. A katasztrófáról Óváry tájékoztatta az olasz közvéleményt. *Pesti Hírlap*, 1879/79. 4. o.

²⁴ Ezüstlakodalmukról: „Óváry Lipót [...] és neje [...] holnap ülik ezüst-menyegzőjüket, s ez alkalomból d. e. 10 órakor a belvárosi róm. kath. plébánia templomában ünnepi isteni tisztelet lesz. Olaszországból az Óváry-párt számosan üdvözölték, a »Perseveranza« pedig a melynek Óváry a budapesti levelezője, ez alkalomból a jubiláns életrajzát közli.” *Budapesti Hírlap*, 1886/100. 5. o. Aranylakodalmuk 1911. ápr. 9-én volt. MTAKK Ms 5164. No. 387.

²⁵ Óváry Márió Henrik István néven is ismerték, foglalkozására nézve „műgyetemi olasz nyelvtanár, az olasz konzulátus volt titkára”. *Budapesti Hírlap*, 1910/8. 9. o.

²⁶ Toldi – aki később Erkel Ferenc unokáját vette feleségül – keresztnéjével Toldy Ferencet kérték fel: „1873. márc. 8. Fiamat ugyanis f. h. 15-én fogván megkereszteltetni az itteni magyar emlékekben gazdag székesegyházban, s őt a magyar irodalom egyik legimádozottabb szentje, Toldy-nevére óhajtván kereszteltetni, valóban boldognak érezvén magamat, ha ezenkívül még Nagyságod keresztatyaságával is büszkélkedhetnék.” „A pap kérdezte, hogy hát micsoda szent az a Toldy – mondám: magyar szent – így belenyugodott.” MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 106. 107., a leszármazottak ismertetésével: D. NAGY 2009. 51–55. o.

²⁷ „f. hó 5-én családom egy egészséges fiúval lett gazdagabb”. MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 106.

²⁸ Férje Rössel Nándor volt.

²⁹ A születési és halálozási időt a polgári és egyházi anyakönyvek segítségével sikerült rekonstruálni. Vincenzo sorsát nem tudjuk felvázolni, valamint az 1871-ben született kisfiúról csak Óváry leveleiből értesülünk. MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 82. 86. Arany János egy 1865-ös titoknoki jelentése szerint „fiainak halála” nehezíti Óváry munkáját. Ugyanakkor egy másik beszámolóban már csak egy fiú haláláról emlékeztek meg. Mindez arra enged következtetni, hogy legalább egy – ha Garibaldi lehetett az

A családalapítás mellett munkába állt, valamint ekkor vették kezdetüket történelmi kutatásai is. Mindebben Capasso Bertalan, „a nápolyi állami levéltárak főintendánsa, az olasz történetírók egyik legjelesebbike” segítette. A történetet maga Óváry mesélte el a Capasso-búcsúbeszédében: Garibaldi 1860. évi nápolyi bevonulása alkalmával:

„Engem, ki akkor ideiglenesen szintén a törzskarhoz voltam besorozva, két házigazda foglalt le [...]. Az egyik házigazdám Capasso volt, egy lelkes öreg úr, ki megtudván, hogy magyar vagyok, kétszeresen örvendett fogásának. [...] egyszer az én kedves nápolyi házigazdámmal, Capassóval találkoztam, ki voltaképpen sorrentói birtokos volt. [...] Sok szép napot töltöttem itt e jószágos öreg úr társaságában, kiben akkor

Óváry feleségével, Pessina Clementinával.

Forrás: *Ország-Világ*, 1904/16. 313. o.

csak a vendégszerető olaszt, a lelkes magyarbarátot ismertem, nem is sejtven, jó sorsom mily kiváló s mily nagy tekintélyű tudóssal hozott érintkezésbe. [...] Csak midőn 1861-ben összejöttünk Nápolyban, tudtam meg, kivel van dolgom, látván azt az általános tiszteletet, melylyel mindenütt környezték s azt a nagy tekintélyt, melyet a tudományos körökben élvezett. Ekkor [...] jóakaró tanácsának s buzdításainak engedve megváltam a katonai pályától s visszatértem a publicistikához. »Nem tudnak itt semmit az ön szép hazájáról. – mondá nekem Capasso, – milyen jó volna, ha leírná mindazt, mit nekem Sorrentóban elmondott. Hadd ismerjék meg azt a szép országot s a vitéz s nemes magyar nemzetet.« S erre nekem nemsokára alkalmat is nyújtott, beajánlván a De Sanctis, későbbi miniszter szerkesztése alatti »L'Italia« című hirlaphoz, melynek 1866-ig voltam belmunkatársa s a külföldi rovat vezetésén kívül »Lettere di un emigrato ungherese« cím alatt írtam cikkeket hazám viszonyairól. Majd megismertette velem Ná-

egyik elhunyt gyermek –, de lehet, hogy két korán elhunyt fiúval kell a felsoroltakon kívül számolnunk, de az is lehetséges, hogy Garibaldi haláláról szólnak e hírek. CSENGERY 1865. 81. 129. o.

poly gazdag könyv- s levéltárait s nemcsak kalauzom, de mesterem is volt. Az ő vezetése alatt kezdtem búvárkodni a méltán grande-nak nevezett nápolyi állami levéltárban s a nápolyi könyvtárak kéziratgyűjteményeiben. Első sikereimet a nápolyi Margit-legenda s a II. Ulászló s Beatrix közti válópörre vonatkozó oklevelek fölfedezését egyenesen Capassónak köszönhetem. Azután hosszú éveken át együtt búvárkodtunk [...].”³⁰

Óváry tehát újságírással kereste a kenyerét,³¹ napilapot indított, valamint 1864-től *Nápolyi levelek* címmel írt a *Nefejejts* divatlapba, melyben a nápolyi élet jellegzetességeit mutatta be az olvasóknak,³² majd Pompei históriáját járta körbe.³³ Egy évvel később belevetette magát a középkori és kora újkori nápolyi magyar vonatkozású emlékek megismertetésébe. Mindez azonban nem jelentette az olasz élet könnyed témáinak, a kulináris élvezetek és a nevezetes históriák útikönyvszerű bemutatásának végét.³⁴

1864-ben kezdte meg történelmi kutatásait, a napi szintű, rendszeres munka pedig 1865-ben indulhatott el. Ennek színterei elsősorban a korábban magyar szempontból nem kutatott nápolyi levél- és könyvtárak voltak. Felfedezéseiről már 1865-ben tájékoztatta a MTA-t, maga Arany János is foglalkozott az ügygel.³⁵ A feltárt források fontosságát Óváry hamar átlátta. 1866-ban azt írta, hogy: „Nápoly a magyar történeti források kincsbányája; sehol sincs annyi, s reánk nézve oly érdekes irott történeti emlék összehalmozva, mint Nápoly könyv- s levéltáraiban.”³⁶ Kutatásainak eredménye 1866-ban robbant be a magyar történet-

³⁰ ÓVÁRY 1901. 1–4. o.

³¹ Kezdetben franciául, majd olaszul írt. HALÁSZ 1911. 288. o.

³² 1864-ben például a következőkről írt: „A capuai kapu élelmi piacza – a nápolyi komló-kert s a lazzarone töltöttkáposztája – zöldségek – nápolyi gyümölcs – piaczi zaj – kol-dusok – rejtélyes alakok – Camorristák – a nápolyiak vallása – népnevelés”, s egészen újságírói attitűddel írt – talán Magyarországon elsőként – a pizzáról és a makaróniról: „Ily macaroni-sátrak gyakran egész családok gyűlhelyeül – szerelmesek légyottjául szolgálnak, – s különös nézni, mily gratiával kínálják meg egymást egy tányér maccaro-nival; de még különösebb, mily furcsa módon eszik, vagyis nyelik le azt. Kalán [!] vagy villa ismeretlen eszközök lévén a lazzarone előtt, tányérját balkezében tartva, jobbjával oly magasra emeli a macaroni szálait, hogy végök épen szája nyilásához érjen, ekkor aztán egy arcfintorítás segélyével villámsebességgel tünteti el az egész részletet, s ez operatiót 5–6 sőt több tányérral is ismétli.” Ugyanakkor komolyabb témákról, például a nápolyi maffia térnyeréséről is érzékletes képet adott. *Nefejejts*, 1864/1. 8–9. o.

³³ *Nefejejts*, 1865/1. 1–3. o.

³⁴ Ennek során többek közt beszámolt a Nápolyban nagy népszerűségnek örvendő makaróniról és pizzáról. *Nefejejts*, 1867/11. 130., *Hazánk s a Külföld*, 1866/13. 203–204., Uo. 43. 685–686. o.

³⁵ MTAKK RAL 1865: 817/108. 1865:817/222., 1865:817/225., KOROMPAY 2015. 13–14. o.

³⁶ *Nefejejts*, 1866/10. 114. o.

írásba, amikor rátalált egy eleddig ismeretlen Szent Margit-legendára. Mindezt megírta Scitovszky János hercegprímásnak, majd a lemásolt legendát elküldte Knauz Nándornak, aki azt kiadta a *Magyar Sionban*.³⁷

Meg kell emlékeznünk Óváry a *Pompejiorama* nevet viselő különleges ötletéről is. 1872-ben azzal kereste meg Pest városát, hogy amennyiben átenged 100 négyszögölnyi területet az Erzsébet- vagy József-téren, akkor egy az egykori Pompeji mindennapjait bemutató „állandó panorámát” hoznának létre, amely 40 év elteltével visszaszállna a városra.³⁸ „Az ügyet egy külön bizottmány tárgyalta, mely az elvet elfogadta, de a 40 évet tulságosan hosszú időnek találta, s ezért a kiviteli módozatok megállapítása végett egy szűkebb bizottmányt küldött ki.”³⁹A bizottság valószínűleg *ad acta* tette az ügyet, s innentől kezdve nem hallunk többet az ötletéről.⁴⁰

A tudós fotója. Forrás: *Magyar Génusz*, 1894/45. 305. o.

Levéltári és könyvtári kutatások

Óváry Nápolyban újságírással és oktatással⁴¹ kereste a kenyerét, valamint két évig vezette az általa alapított *Progresso Nazionale* című nápolyi lapot.⁴² Ugyan-

³⁷ KNAUZ 1867. 585–586. o.

³⁸ „[Pompéji csarnok.] Óváry Lipót, ki Nápolyban lakik, oly állandó panorámát akar Pesten felállítani, a milyen Nápolyban is van. Ebben megláthatnók, minő volt Pompéji tizenyolcz század előtt, s milyen most. A főépületekről, népszokásokról, utczákról, térekről kapnánk képeket. A tervező Rajner Gyulával együtt, ki most szintén Nápolyban időz, e célra Pest várostól száz négyszög ölnyi hely átengedését kéri az Erzsébet- vagy József-téren, s ha ezt megnyerné, a százezer forint értékű csarnok negyven év mulva a város birtokába menne.” *Nefejejts*, 1872/16. 194. o.

³⁹ *Archaeologiai Értesítő*, 1873/4. 71. o. Régóta érdeklődött Pompeji iránt, ld. *Nefejejts*, 1865/1. 1–3., *Hazánk s a Külföld*, 1866/13. 203–204. o., ÓVÁRY 1878., MTAKK Magyar. irod. lev. 40 111, No. 108.

⁴⁰ Köszönöm Jakab Réka és Ternovác Bálint segítségét.

⁴¹ „A nápolyi egyetemen a magyar nyelv és irodalomnak rendes tanszéket állítottak. Tanáruk Óváry Lipót, lapunk munkatársa, van kinevezve.” *Nefejejts*, 1866/38. 458. o. Vö. *Szegedi Híradó*, 1866/76. 2. o., Vö. MTAKK Magyar. irod. lev. 40 111, No. 93., *Nefejejts*, 1867/32. 394. o.

⁴² MTAKK Magyar. irod. lev. 40 111, No. 83.

akkor történelmi ambíciói nem csillapodtak. Már az 1860-as években többször felajánlotta – sikertelenül – szolgálatait az Akadémiának. Amikor 1868-ban elhatározta, hogy hazaköltözik, két hónapra hazatért, hogy támogatókat szerezzen.⁴³ Mindez nem járt sikerrel, így két út állt előtte: vagy Simonyi Ernő felkérésére elfogadja a *Magyar Ujság* szerkesztését, vagy vállalkozásba kezd, melynek keretében jelentősebb olasz városokban lóvasútengedélyeket szereznek. Mivel az újság szellemisége nem tetszett Óvárynak, valamint az Akadémiáról sem kapott választ, a vállalkozás mellett döntött, ami végül komoly pénzügyi gondokat okozó fiasónak bizonyult. Szerencséjére időközben személyesen találkozott az MTA részéről Toldy Ferencsel, és sikerült tető alá hozni az akadémiai megbízást.⁴⁴ Mindez a tudós testület egy szélesebb körű programjába illeszkedett, amelynek keretében a magyar történészek elkezdték a fontosabb itáliai gyűjtemények átnézését.⁴⁵

Munkájának lényege abban állt, hogy a magyar állam által dotált negyedéves fizetésért Nápolyban és környékén átfogó hungarikakutatást végez. Eredményeiről a pénzt folyósító Akadémiának rendszeres jelentéseket tesz, valamint elküldi a megtalált források másolatát is.

A megbízás értelmében Óváry ismét Nápolyba utazott, s bár akadtak fizetési és szervezési problémák, 1870 elejétől megindulhatott a rendszeres kutatás. Először a nápolyi múzeum és a *Biblioteca Nazionale* kéziratárát, illetve a nápolyi állami levéltár fondjait nézte át. Emellett a kisebb nápolyi és környékbeli gyűjteményeket is sorra felkereste. Mindennapjairól egy 1871. júniusi levélrészlete fest plasztikus képet: „Reggeli 8-tól 12-ig a Gerolomini könyvtár [*Biblioteca dei Girolamini*] gazdag kéziratárának, 1-től 5-ig a grande archivi [*Archivio di Stato Napoli*] kutatásával foglalkozom, este pedig alig győzöm nappali munkámat lemásolni s rendbeszedni. Nemcsak tudományos művek tanulmányozására, de még hírlapolvasásra is alig marad néhány percem.”⁴⁶ Ekkor elsősorban középkori forrásokat talált.

1871-ben döntő felfedezést tett: megtalálta a nápolyi Farnese-levéltárat, s benne 1873 januárjában a III. Pál pápa (1534–1549) korabeli szentszéki diplomáciai iratokat. Felfedezésének fontosságát a kezdetektől fogva világosan látta, s a munka teljesen magával ragadta. A nagy jelentőségű források részleges publikálására 1879-ben került sor.⁴⁷

⁴³ Talán e stratégia részeként küldött három olasz kötetet az MTA számára, melyekért Arany írt köszönőlevelet. MTAKK RAL 1868:1400/590.

⁴⁴ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 83.

⁴⁵ Részletes historiográfiával: TUSOR 2022. 19–20. o.

⁴⁶ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 83. Mindeközben 1872. dec. 28-án pl. arról írt, hogy Toldy István *A jó hazafiak* című darabjának olasz fordításán dolgozik. Uo. No. 102.

⁴⁷ ÓVÁRY 1879.

Nápoly mellett elsősorban Itália és Spanyolország más neves levéltárait szeretne volna felkeresni. Már 1870-ben leveleztek Toldyval egy Magyarországról kapott ajánlólevélről.⁴⁸ Ezzel kapcsolatban októberben arra kérte Toldyt, hogy az egész Itáliára szóljon, mert a következő évben Montecassino és Cava gyűjteményeit is fel szeretné keresni, „de megtörténhetik az is, hogy időközben megnyílik a megbecsülhetetlen kincseket rejtő római vatikáni levéltár, s ez alkalmat minden egyébnek ideiglenes mellőzésével azonnal meg kellendne ragadnom.”⁴⁹

Egy év múlva, 1871 szeptemberében is egy hosszabb kutatóutat fontolgattott: „Az itteni kutatások befejeztével kész vagyok bármely olasz városban vagy akár Spanyolországban is folytatni működésemet, ez esetben azonban kegyes leend a t. bizottság az útiköltségek s a Rómában s Spanyolországban uralkodó rendkívüli drágaság iránt szíves tekintettel lenni.”⁵⁰ Decemberben már konkrét tervekkel kereste meg Toldyt levelében, s azt kérte, hogy míg Andrassy Gyula a külügyminiszter, kezdhesse el római kutatásait. Ehhez pedig – a nagy drágaság következtében – „az osztrák tulajdonú Palazzo Venezia-óriási palotában kis szállást” adjon neki Andrassy.⁵¹

Óváry minden próbálkozása ellenére a római és a spanyolországi kutatás terve nem járt sikerrel. A következő év, 1872 októberében már arról írt Toldynak, hogy „Tavaszig mindenestre lesz dolgom Nápolyban, azután úgy lehetne intézkedni, hogy beutazván Felső-Olaszországot, megvizsgálni a nevezetes levéltárakat, mint a bolognait, ferrarait, sienait, mantuait, paduait, veronait stb. mindegyikről külön jelentést adván, s csak ez általános vizsgálat után állapodván meg az egyes városokban a részletes végett. E kóbor élet nekem mint családapának nem csekély áldozatomba fog kerülni, de a hazai tudományosságért mindenre kész vagyok.”⁵² Végül – talán éppen a nápolyi Farnese-levéltár felfedezése miatt – e terv sem valósult meg.

Miután 1876-ban végleg hazatért Magyarországra, jóval kevesebb lehetősége adódott az itáliai levéltárakban kutatni, ám ami akadt, azt kihasználta. 1884-ben például sikerült a velencei levéltárba eljutnia, ugyanis az előző évben elhunyt Mircse János Bethlen Gábor korával foglalkozó kéziratát készítette elő kiadásra.⁵³ E munka 1886-ban nyomtatásban is megjelent.⁵⁴ Kutatóútja során Nápolyba is visszatért, s röviden folytatta a levéltárban a Farnese-levéltár, illetve a nápolyi

⁴⁸ MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.14.

⁴⁹ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 78.

⁵⁰ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 88.

⁵¹ MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 91.

⁵² MTAKK Magy. irod. lev. 40 111, No. 101.

⁵³ ÓVÁRY 1884. 504. o.

⁵⁴ ÓVÁRY 1886.

könyvtár gyűjteményeinek feltárását.⁵⁵ Eme út során jutott el Firenzébe is, ahol a *Monumenta Vaticana Hungariae* számára a VII. Kelemen kori nunciusok jelentésével foglalkozott.⁵⁶ E munkát Ipolyi Arnolddal és Fraknoi Vilmossal dolgozva 1884-ben publikálták *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526* címmel.⁵⁷

A nunciusi jelentésekkel később is foglalkozott: Fraknoi Vilmossal együtt Buonvisi bécsi nunciusnak az 1680-as évekbeli jelentéseit adták ki a *Monumenta Vaticana Hungariae* keretében.⁵⁸ Emellett Anjou-kori nápolyi és egyéb olasz levél-

Óváry Lipót mellképe.
Forrás: Vasárnapi Ujság,
1904/16. 262. o.

tári kutatásait az elkövetkezendő években regesztázva kiadta, illetve több tanulmányban is bemutatta, valamint a Hunyadiak és a Jagellók korának egy-egy aspektusát is megírta. Mindezeket kiegészítve Óváry olasz nyelvű történeti munkák hazai ismertetésével is foglalkozott.

Ugyanakkor Róma és a vatikáni gyűjtemények vonzerejének Óváry sem tudott ellenállni, s ötletéről, miszerint kutatóútra indul a Vatikánba, továbbra sem mondott le: 1879. március 5-én újabb próbálkozásra szánta el magát. A frissen megjelent *III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)* című munkáját mellékelve engedélyt kért arra, hogy a vatikáni könyvtárban és levéltárban kutathasson. Bár kezdetben pozitív visszajel-

zést kapott Lorenzo Nina államtitkártól, végül nem sikerült célját elérnie.⁵⁹ Ennek okát jelenleg nem tudjuk megállapítani. Felmerül, hogy Óvárynak az

⁵⁵ Ennek során az Anjou-kori iratokat, illetve a III. Pál pápa alatti nunciusi jelentéseket vizsgálta. Emellett Burgio nunciusról keresett adatokat, valamint a Margit-legenda másolatát revideálta.

⁵⁶ ÓVÁRY 1884. 506–509. o.

⁵⁷ IPOLYI-FRAKNÓI 1884. Óváry ez irányú iratainak egy része megtalálható: MNL OL P 2266 (Régi jelzete: MNL OL R 57, 3. doboz). Vö. TUSOR 2022. 111. o.

⁵⁸ BUONVISI 1886. Emellett az MVH megbízásából Beatrix királynéval is foglalkozott. *Századok*, 1884. 557. o.

⁵⁹ A levélváltás: AAV Segreteria di Stato, Anno 1879, Rubrica 284, fasc. 3, fol. 250r–252v, fasc. 4, fol. 3r–4v.

I. Vatikáni Zsinat hatására összehívott 1869-es „nápolyi ellenzsinaton” való hangsúlyos szerepvállalása,⁶⁰ szabadkőműves volta⁶¹ vagy ateizmusáról szóló hírek álltak a háttérben,⁶² esetleg Garibaldi egykori katonájaként néztek rá rossz szemmel Rómában. Óváry az ezt követő években többször járt Olaszországban és Rómában is, tudomásunk szerint azonban ezen alkalmak során sem jutott be a levéltárba. Mindennek háttere további kutatásokat igényel.

Az Országos Levéltárban

Óváry már az 1860-as évek végétől kezdve bizonyíthatóan azon gondolkodott, hogy eljövendő hazatérése után hol tud elhelyezkedni. Toldy igyekezett számára az egyetemi könyvtárban állást biztosítani, ami azonban nem valósult meg. Mindeközben Óváry azt is megpróbálta elérni, hogy hazafelé Firenzében megállva kutathasson még egy ideig, vagy esetleg Rómában folytathassa munkáját.⁶³ E terve végül nem járt sikerrel. Így tehát először maga utazott haza helyet készíteni, illetve állást szerezni, s csak ezt követően, hónapokkal később indult volna utána családja is.⁶⁴ Végül 1873 decemberében megírta, hogy „holnap megindulok Veszprémben töltvén az ünnepeket”.⁶⁵ Óváry különösen szeretett volna Itália kék ege alatt maradni, ezért Szapáry Gyula belügyminiszternél elérte, hogy küldje őt vissza Itáliába „külföldi levéltárak szervezésének tanulmányozása végett”, majd hogy ezt követően állást kapjon a nemzeti levéltárban. Ennek örömeire vissza is utazott Nápolyba, azonban megbízása késett. Ezért mi-

⁶⁰ A szervezésben is részt vett, valamint mondott egy pápaságellenes beszédet. *A Hon*, 1869/288. 1., *Il libero pensiero*, 1870/1. 14–15., 92. o.

⁶¹ A Reform páholy tagja volt. „A fehér asztalnál is lelkesen ünnepelték Óváry Lipótot, megállapítva azt, hogy az ő ünneplése nem jelent személyi kultuszt, mert hiszen ő benne igazán az egész szabadkőművességet ünnepelik.” *Kelet*, 1908/6. 115., 1904/10. 260., 1904/11. 285. o.

⁶² Pl. „(Szent Januarius) nápolyi csodájára nézve azt mondja egy lap, hogy a papok ámitása. [...] Ha ennek sem akartok hinni ott Nápolyban lakik az atheismus bigotja Óváry Lipót, kérdezzétek meg vajjon papok ámitása-e az évenként megújuló csoda. Magyarázatokat fog mondani, de a tényt ő sem tagadhatja.” *Magyar Sion*, 1872. 878. o.

⁶³ „Szívesen elvállalom a florenczi commissiót is, melyet hazamenet teljesíthetnék.” *MTAKK Magy. irod. lev.* 40 111, No. 112., „odahatni kegyeskednék, hogy azon esetre, ha a t. Bizottság szolgálatomat a jövő évre is akár Rómában, akár Flórenczben vagy másutt igénybe venni jónak látná, azt velem a lehető leghamarabb tudatni méltóztassék [...]” *Uo.* No. 113.

⁶⁴ „Családomat már csak májusban fogom hazaterelni, nagyobbik lányomat pedig fölneveltetéséig az itteni intézetben hagyom.” *MTAKK Magy. irod. lev.* 40 111, No. 112. Az intézetről: *Uo.* No. 97.

⁶⁵ *MTAKK Magy. irod. lev.* 40 111, No. 116. Óváry 1869 és 1874 között is járt Magyarországon, pl. 1872 nyarán. *Uo.* No. 100.

közben egy 1848-49-es diplomáciai forráskiadványon dolgozott, államsegélyért folyamodott, illetve felajánkozott az Akadémián egy párizsi kutatóútra.⁶⁶ Utóbbi sikeréről nem tudunk, ugyanakkor 1877-ben több oklevelet is közölt a francia országos levéltár gyűjteményéből.⁶⁷ Az állami megbízás végül csak 1874 végére érkezett meg.⁶⁸ Így nem meglepő, hogy 1875 decemberében még Nápolyban időzött, ahol előadást tartott a város és Magyarország középkori kapcsolatairól, és majd csak 1876 tavaszán tért haza.⁶⁹

Nápolyi éveit egész életében meghatározták későbbi sorsát. Az Akadémia 1874. feb. 9-i ülésén így nyilatkozott: „Nápoly a középkori magyar történelmi emlékek egyik leggazdagabb lelhelyét képezvén, közel 14 évi ott tartózkodásom alatt, a mennyire katonai s később irodalmi s tanári működésem engedé, ez emlékek kutatása vala legkedvesebb foglalkozásom; és 1870. óta a magy. tud. akadémia megbízása folytán magamat kizárólag e kutatásoknak szentelhetvén, e négy évet életem legérdekesebbjei közé kell sorolnom.”⁷⁰

Újabb olaszországi kutatásai után az országos főlevéltárnok, Pauler Gyula támogatása mellett allelevéltárnokként bekerült az Országos Levéltárba.⁷¹ Nagy feladattal bízták meg: „Ez allelevéltárnoknak ugyanis első és fő feladata lesz az országos levéltári régi, a mohácsi vész előtt való okleveleit rendezni, azokról a tudomány jelen követelményeinek megfelelő elencheseket, mutatókat készíteni.”⁷² Tehát az általa vezetett diplomatikai osztály feladata az volt, hogy a különböző gyűjteményekben elszórtan őrzött Mohács előtti forrásokat felmérje, kiválogassa és külön rendezze.⁷³ Óváry egészen 1903-ig dolgozott e grandiózus

⁶⁶ *Függelék*, 10. sz. levél.

⁶⁷ ÓVÁRY 1877a.

⁶⁸ „Óváry Lipót [...] e napokban a magyar kormánytól megbízást kapott, hogy tanulmányozza az olaszországi, kiválóbb levéltárak berendezését s tapasztalatainak eredményét közölje a kormánynyal, mely azokat az állami levéltár rendezésénél szándékozik értékesíteni.” *Vasárnapi Ujság*, 1874/52. 844. o.

⁶⁹ *Nefejejts*, 1876/1. 8. o., ÓVÁRY 1901. 8. o.

⁷⁰ ÓVÁRY 1874.

⁷¹ BORSA 1969. 295. o., SASHEGYI 1976. 227., 237. o.

⁷² BORSA 1969. 292. o.

⁷³ „Az akkor kinevezett országos levéltárnok, dr. Pauler Gyula a belga és francia, lovag Óváry Lipót országos allelevéltárnok pedig az olasz nagy levéltárakban tanulmányozták a rendszereket az oklevelek legczélszerűbb elhelyezésére és kezelésére vonatkozólag, s a szerzett tapasztalatok alapján egy új, amint már eddig is bebizonyult, czélszerűsége minden igényt kielégítő rendszert dolgozván ki, a nagy munka [...] öt éven keresztül folyt nem szűnő buzgalommal. [...] A felállítás és rendezés munkájában lovag Óváry Lipót allelevéltárnok vezetése alatt dr. Thallóczy Lajos, dr. Szalay József fogalmazók, Tagányi Károly, Z. Kiss Béla, Karlovsky Endre fogalmazó tisztek és dr. Csánky Dezső levéltári gyakornok vettek részt.” *Pesti Napló*, 1882/27. 1–2. o.

projekten. Munkássága elismeréseképpen 1900-ban az osztálytanácsosi címet is elnyerte Ferenc Józseftől.⁷⁴

Pauler Gyula 1903-as halálát követően a Levéltár élére – az intézmény alkalmazottainak támogatásával – 1904-ben Óváryt nevezték ki.⁷⁵ Az idős Óváry már nehezen látta el az igazgatói feladatokat.⁷⁶ Különösen – a kapacitások nagy részét lefoglaló – nemességi ügyek kapcsán tanúsított érdektelenséget,⁷⁷ valószínűleg ez vezetett az 1907-es szabadságoláshoz, majd saját kérelmére 1908-as nyugdíjazásához.⁷⁸

*Óváry mint az új főlevéltárnok.
Forrás: Budapest, 1904/117. 6. o.*

⁷⁴ MNL OL K 27. 19001031 p. 2., *Magyar Szó*, 1900/247. 6. o.

⁷⁵ MNL OL K 27. 19040325 4. o. Márki Sándor így írt erről naplójában: „Az országos főlevéltárnok Óváry Lipót lett: életének immár 71. évében. Üdvözöltem, de Csánkiékat alkalmasint bántja ez a kinevezés, melyről a lapok egy része is nagyon szárazon emlékezik meg.” ERDÉSZ 2021. 39. o. Ennek ellentmond Csánki Dezső Thallóczy Lajoshoz 1903. júl. 16-án írt levele: „Engedd meg azért legbizalmasabban kijelentem, hogy mi a főlevéltárnoki állásra legjobban a rang szerint következő Óváryt szeretnők, aki a leginkább elnyomottak egyike volt, és akit eleven esze, találékonysága, levéltári érdemei (a diplomatikai osztály megalkotása) egyaránt képesítenek ez állásra. Mögötte támogatólag állana, egy emberként, az országos levéltár tisztikara. Csupán az a kifogás lényegesebb, hogy már idősebb (49 éves [Csánki téved az életkorban– KV]) ember, bár még mindig nagy munkaképességgel. Mindenesetre rászolgált már, hogy a valóságos osztálytanácsosságot elnyerje, s ezért még egy ideig szolgáljon.” REISZ T. 2017. 55. o., *Vasárnapi Ujság*, 1904/16. 261. o.

⁷⁶ „Óvári erélytelensége és a hivatalos ügyek iránt való csekély érdeklődése folytán a Levéltár évekig úgyszólván teljesen vezetés nélkül maradt.” DÖRY 1933. 6. o.

⁷⁷ Az ügymeneti nehézségekre: SASHEGYI 1982. 431. o.

⁷⁸ Óváry így írt Wlassics Gyulának: „Az országos levéltár továbbá nem egyéb voltaképpen, mint egy a belügyminisztériumnak alárendelt heraldikai s nemességi osztály. Folyó ügyeink majdnem 9/10 részét nemességi ügyek, ősfák vizsgálata, címerek meghatározása képezik [...]. Az igazat megvallva, kegyelmes uram, én mint kizárólag levéltári szakember, a nemességi ügyek iránt némi közönyösséggel viselkedtem és valószínűleg az volt az oka, hogy Andrásy ő Excellentiája felkérte, hogy koromnál fogva kérjem nyugdíjaztatásomat, amit, tekintettel arra, hogy a külföldön hosszú éveken át szerzett tapasztalataimat s levéltáros szakképzettségemet az országos levéltárnál a fentebbi okoknál fogva úgy sem értékesíthetem, azonnal meg is tettem.” IVÁNYI 1964. 182–183. o. Ennek során megkapta a miniszteri tanácsosi címet. MNL OL K27. 19080118 31. o.

A történész publicista

Óváry munkája a hazai és az európai – elsősorban az itáliai – tudományos életben is elismerést váltott ki. Ennek köszönhetően 1877-től a *Magyar Történelmi Társulat* választmányi tagja, 1883-ban a *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság* igazgató-választmányi tagja lett, majd legnagyobb elismerésként 1892-ben az MTA levelező tagjává választották.⁷⁹ Emellett 1875-től a nápolyi *Accademia Pontaniana* levelező, 1876-tól pedig a *Società di Storia Patria* alapító tagja volt, valamint megkapta az olasz koronarend lovagkereszt *Cavaliere* fokozatát, 1904-ben pedig a *Commendatore* fokozatát is elnyerte.⁸⁰

Karikatúra Óváryról. Forrás: Kakas Márton, 1896/19. 5. o.

1898-ban ott volt a Hágában üléselő történész világtalálkozásra,⁸¹ az 1899-es cividalei kongresszuson,⁸² majd 1903-ban részt vett a római történelmi kongresszuson, ahol a kutatásairól, valamint a diplomatikai levéltár felállításáról értekezett.⁸³ Rendszeresen helyet kapott az olasz–magyar kulturális kapcsolatok ápolását célzó fogadásokon, rendezvényeken,⁸⁴ újságírói talentumát pedig a magyar kormány is felismerte, s kamatoztatta, így 1878-tól a miniszterelnökség sajtóosztályának állandó publicistájaként dolgozott. Szépirói munkássága mellett a *Perseveranza* és a *Nazione* olasz

⁷⁹ *Turul*, 1883/1. 52. o., Magyar Tud. Akadémiai Almanach, [h.n.] 1893, 100., CSÁNKI 1924. 218. o. Zsilinszky Mihály ajánlása: Melléklet az Akadémiai Értesítő májusi füzetéhez 1892, 31–32. o.

⁸⁰ MNM ÚDGy L.sz. 2004.3.1., ÓVÁRY 1901. 8. o. E kitüntetés az élclapok céltáblájává tette, pl. Kakas Márton, 1896/19. 5–6. o.

⁸¹ *Századok*, 1899. 276., 511. o.

⁸² *Századok*, 1899. 474., 755. o. Óváry fontosságáról Márki Sándor írt naplójában: „Ötödiknek, és valamennyi közt legnagyobb hatással, Óváry mondott áldomást, hangoztatva, hogy Magyarország részt vett Itália minden örömében, bűvában. Lelkes Viva l’Ungheria kiáltások, és tapsok közt folytatta s végezte beszédét. Igen sokan jöttek hozzá s az ő révén én hozzám is bemutatkozni, gratulálni [...]” ERDÉSZ 2018, 251. o. Ld. még Uo. 248., 250. o.

⁸³ Ms 5164. No. 362. 363., MNL BÉML XIV. 3. doboz 22. tétel p. 3., valamint 85. 8. doboz 37. tétel p. 3.

⁸⁴ Pl. A Hon, 1874/32. 2., *Fővárosi Lapok*, 1885/38. 251., 252. o.

hírlapok budapesti levelezőjeként működött.⁸⁵ Ennek köszönhető publicisztikájának egy izgalmas szegmense: az Olaszországban és Franciaországban kifejtett sajtótevékenysége. Ennek során elsősorban az egyre erősödő román nacionalizmus külföldi megítélését próbálta befolyásolni, illetve a magyar szempontot ismertetni. Ez irányú tevékenysége főként az 1890-es évekre tehető, csúcspontja 1893–1894 volt. 1893-ban szabályos körútra indult, szerte Itáliában felolvasásokat tartott, s számos folyóiratban értekezett a román sajtó alaptalan magyarellenes támadásainak tarthatatlanságáról.⁸⁶ A következő évben hasonló céllal Franciaországba látogatott, és „Párisban is nagy sikert ért el felolvasásával s alkalma volt a francia sajtó kiváló embereit is meggyőzni az oláh hazudozások alaptalan voltáról.”⁸⁷ Németül is értekezett a románok törekvéseinek ügyében,⁸⁸ majd a századforduló után többek közt Horvátország és Szlavónia kapcsán az *L'Italia all'Estero*-ba és más itáliai lapokba írt részletes cikket.⁸⁹

Magyar hírlapírók és festők Turinban, középső sorban, középen kalapban Óváry.

Forrás: Magyar Génius, 1894/16. 252. o.

⁸⁵ Melléklet az Akad. Ért. májusi füzetéhez, 1892. 32. o.

⁸⁶ *Nemzet*, 1893/3934. 2. o., 1893/3930. 1. o., 1893/3943. 1. o., MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.11.

⁸⁷ *Pesti Napló*, 1894/272. 7. o. Önálló munkát is megjelentetett Párizsban: ÓVÁRY 1894a. Tevékenységét kifigurázták: *Kakas Márton*, 1899/42. 13. o.

⁸⁸ ÓVÁRY 1894b, ÓVÁRY 1894c.

⁸⁹ *Pesti Hírlap*, 1907/186. 3. o., *Magyarország*, 1907/140. 6. o. MNM ÚDGY L.sz. 2004.3.17.

Óváry nemcsak politikai ügyekről értekezett az olasz sajtóban, hanem például az 1879-es szegedi árvíz pusztításait is bemutatta. Ugyanakkor a hasonló itáliai természeti katasztrófák iránt sem maradt érzéketlen. Jó példa erre, hogy az 1883-as ischiai földrengés áldozatainak támogatására létrejött budapesti bizottság tagjaként aktív szerepet vállalt az augusztus 16-án a Margit-szigeten megtartott ünnepély megszervezésében.⁹⁰

Olasz–magyar publicisztikai tevékenységének nagy tragédiája, hogy az első világháborúban a két nemzet véres harcokat vívott egymás ellen. Mindezt Csánki Dezső is felismerte: „Mint gyakorlott tollú s 1878 óta a m. kir. minisrelnökség sajtóosztályának tagjaként is állandóan működő publicista, szintén főleg Olaszország számára dolgozott. E téren különösen az olaszországi magyar-ellenes román izgatók ellen olasz nyelven kiadott cikkeivel, röpirataival és felolvasásaival aratott sikereket és szerzett kiváló érdemeket. Mily szomorú, hogy e hosszú és buzgó, lelkes és lankadatlan hazafias működés a szeretett, sőt bálványozott Olaszország hűtlen támadásának s a románság diadalának csüggesztő, sőt kétségbeejtő látványában végződött.”⁹¹

Mindebből látszik, hogy Óváry elsősorban a magyar, de a nemzetközi tudományosságban is ismert és elismert személynek számított. Ugyanakkor a nemzetközi szakirodalom alig ismerte, és meglepően keveset használta tudományos munkáit.⁹² Ennek hátterében az állhatott, hogy míg Óváry publicisztikai tevékenysége jelentős részét olasz nyelven folytatta, addig tudományos eredményeit elsősorban magyarul publikálta.⁹³

Utolsó évei

Nyugdíjazását követően a 75. évén túl járó Óváry már egyre kevésbé végzett tudományos munkát, helyette politikai babérokra tört: 1910-től a Nemzeti Munkapártban vállalt vezető szerepet,⁹⁴ és Újpest város képviselő-testületébe is beválasztották. Emellett részt vett az Országos Központi Honvédegylet munká-

⁹⁰ Óváry Nápolyból hozatott hűtőhordókat. *Nemzet*, 1883/223. 3. o. Sőt, „Óváry Aranka és Arpadina kisasszonyok, igen festői délolasz pornói jelmezekben [...] hűsítő italokat, egy kis asztalkán pedig mindenféle terracotta-tárgyakat árultak.” *Magyar Polgár*, 1883/215. 3. o., *Gazzetta Ufficiale*, 1883/206. 3858. o.

⁹¹ CSÁNKI 1920. 217. o.

⁹² Fraknói például a *Nuntiatúrberichte aus Deutschland* első köteteinek recenzálása során fájtlalta, hogy Óváry írásait nem citálták. FRAKNÓI 1892. 413. o., valamint Uo., 681. o., Vö. TUSOR 2022. 42. o.

⁹³ Kivétel pl. ÓVÁRY 1877b.

⁹⁴ *Budapesti Hírlap*, 1910/247. 4. o.

jában, például a honvédmeház felügyelőbizottságának tagja volt.⁹⁵ 1911. április 9-én tartott aranylakodalmá még sajtóvisszhangot váltott ki,⁹⁶ de az idő múltával lassan visszavonult az újpesti Klauzál utca 2. alatti házába, s eltűnt a nyilvánosság elől.⁹⁷ Az MTA-ban is elsősorban reprezentációs szerepe lett, tagajánlással és emlékbeszédekkel foglalkozott.⁹⁸

Egészségi állapota egyre romlott, 1916-ban már súlyos betegen érte felesége halálhíre az újpesti Károlyi-kórházban.⁹⁹ Az aggastyán Óváry – aki 1918-ban a harmadik legidősebb akadémikus volt¹⁰⁰ – 1919. április 3-án az egykori budapesti Tisza Kálmán tér 13. szám alatt végelgyengülésben halt meg. Az MTA Nagy Gyulát kérte fel emlékbeszédre, ennek megtartásáról azonban nincs forrásunk. A Fiumei úton, a Nemzeti Sírkertben a 48-asok útján temették el, elhagyatott sírja a mai napig ott található.¹⁰¹ Levéltári kollégája, Csánki Dezső 1920-ban a *Századok* hasábjain írt róla nekrológot, melyben a halála körüli csönd mögött a tanácsköztár-

Óváry elhagyatott sírja a Fiumei úti sírkertben. A szerző felvétele

⁹⁵ *Pesti Napló*, 1910/227. 17. o., 1911/43. 65. o.

⁹⁶ MTAKK Ms 5164. No. 387., Óváry Márki Sándornak: „Ünnepünk fényesen sikerült. A nagyszámú gratulációk közt említést érdemel Viktor Emanuel királyé, ki az itteni konzult bízta meg szerencsekívánatainak tolmácsolásával.” MTAKK Ms 5164. No. 368.

⁹⁷ Pl. *Pesti Napló*, 1915/282. 14. o.

⁹⁸ A II. osztályba külső tagnak ajánlotta a Collège de France tanárát, Arthur Maxime Chuquet-t, illetve Carlo Malagola velencei levéltárigazgatóról tartott emlékbeszédet.

⁹⁹ *Pesti Hírlap*, 1916/314. 12. o. Márki Sándor november 13-i naplóbejegyzése: „Óváry Lipótné szül. Pessina Klementina meghalt. Előkelő olasz családból származott; cividalei utam alkalmával most 17–18 éve ismerkedtem meg vele. Ny. b.! Ura is nagybetegen fekszik az újpesti Károlyi Kórházban.” ERDÉSZ 2023. 133. o.

¹⁰⁰ Magyar Tud. Akadémiai Almanach, 1918, 151. o.

¹⁰¹ „Óváry [...] temetése vasárnap délután félnégy órakor lesz a kerepesi-uti temetőben. Mint 48-as honvédet, Kossuth Lajos mauzoleuma mögött, a honvédek számára fenntartott temető-részben fogják örök nyugalomra helyezni.” *Pesti Napló*, 1918/82. 7. o. Először a 38. parcellába temették, innen került a 30. parcellába a sírhelye. TÓTH 2018. 188. o.

saság kaotikus időszakát látta.¹⁰² Emlékét leginkább szülővárosa, valamint a történeszek és levéltárosok őrzik.¹⁰³

BIBLIOGRÁFIA

- MTA RAL = Magyar Tudományos Akadémia, Régi Akadémiai Levéltár
 MTA KIKK = MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár
 MNM ÚDGy = Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Dokumentum Gyűjtemény
 MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 AAV = Archivio Apostolico Vaticano (Città del Vaticano)
 MNL BéML = Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára
 MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára

Óváry Lipót emléktáblája a Szent Imre téren. Fotó: Földesi F.

- BÁNDI László (2008): Veszprém emlékjelei. *Veszprémi Szemle*, 2008/3–4., 44–56. o.
 Bethlen oklevéltár (1886): *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez.* szerk. ÓVÁRY Lipót, Budapest.
 BORSA Iván (1969): A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I. A gyűjtemény kialakulása. *Levéltári Közlemények*, 1969/2. 289–323. o.
 BŐHM Jakab (1982): Légionisták levelei Itáliából (1861–1863). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1982/2. 264–293. o.
 BUONVISI 1886. *Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései. Budavár fölszabadításának kétszázados emlék-ünnepé alkalmából közrebocsátva / Relationes Cardinalis Buonvisi in Imperatoris et Hungariae Regis curia nuntii apostolici anno mdclxxxvi exaratae. In anniversarium arcis Budae ducentis abhinc annis recuperatae memoriam typis vulgatae.* bevezette: FRAKNÓI Vilmos [s.a.r. ÓVÁRY Lipót], Budapest.

¹⁰² „A bolsevik uralom idején, midőn az osztály-gyűlöletre alapított kormányzat a »régí rendszer« alkotó munkásait még halálukban is üldözte, húnyt el, s a nagy nyilvánosság számára csöndben, sőt úgyszólván titokban, a közélet, főleg pedig a történettudomány terén végzett munkálkodásának és szerzett érdemeinek kegyeletes méltatása nélkül tért örök nyugalomra, életének patriarcha-korában.” CSÁNKI 1920 216–218. o. Egykori „ingatlana socializáltatott”. *Akadémiai Értesítő*, 1919. 282. o.

¹⁰³ Veszprémi emlékművéről: BÁNDI 2008. 46–47. o.

- CSÁNKI Dezső (1920): Óváry Lipót †. *Századok*, 1920/1–3. 216–218. o.
- CSENGERY Antal (közveteszi, 1865): *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*. 3. Pest.
- D. NAGY András (2009): *Az Erkel család krónikája*. Budapest.
- DÓRY Ferenc (1933): Dr. Csánki Dezső. *Levéltári Közlemények*, 1933/1–2. 1–15. o.
- ERDÉSZ Ádám (szerk. 2018): *Márki Sándor naplói* 2. 1893–1903. Gyula.
- ERDÉSZ Ádám (szerk., 2021): *Márki Sándor naplói* 3. 1904–1914. Gyula.
- ERDÉSZ Ádám (szerk., 2023): *Márki Sándor naplói* 4. 1915–1919. Gyula.
- FRAKNÓI Vilmos, A római-porosztörténeti intézet legújabb kiadványa. *Századok*, 1892. 411–415. o.
- HALÁSZ Imre (1911): *Egy letűnt nemzedék*. Budapest.
- IPOLYI Arnold–FRAKNÓI Vilmos (1884): *Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Ser. II. Tom. I). Budapest.
- IVÁNYI Emma (1964): Adalék az Országos Levéltár történetéhez: Óváry Lipót országos főlevéltárnok levele 1908. február 15-én Wlassics Gyulához, *Levéltári Szemle*, 1964/4. 181–184. o.
- JAKAB Réka–KÁKONYI Anna (2020): *Táguló és szűkülő terek. A veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete*. Veszprém.
- KNAUZ Nándor (1867): A nápolyi Margitlegenda. *Magyar Sion*, 1867/8. 561–590. o.
- KOROMPAY H. János (s.a.r., 2015): *Arany János levelezése* 5. 1866–1882. Budapest.
- KÖBLÖS József (2006): *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*. Pápa.
- LUKÁCS Lajos (1962): *Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth*. Budapest.
- LUKÁCS Lajos (1986): *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei. 1860–1867*. Budapest.
- MILETTI, Marco Nicola (2015): Pessina, Enrico. *Dizionario Biografico degli Italiani*, 82. 2015. Forrás: [https://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-pessina_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-pessina_(Dizionario-Biografico)/) (2024. 01. 10.)
- ÓVÁRY Lipót (1859): *Emlény*, Arad.
- ÓVÁRY Lipót (1868): Frigyesi Gusztáv. *Hazánk és a külföld*, 1868/35. 545–547. o.
- ÓVÁRY Lipót (1874): *Nápolyi történeti kutatások* (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 4), Budapest.
- ÓVÁRY Lipót (1877a): A Nagy Lajos és V. Károly francia király között tervezett szövetségre vonatkozó oklevelek, 1374–1376. *Magyar Történelmi Tár*, 1877/11. 29–82. o.
- ÓVÁRY Lipót (1878): A pompeji viasztáblák. *Archaeologiai Értesítő*, 1878/4. 129–137. o.
- ÓVÁRY Lipót (1879): *III. Pál pápa és Farnese Sándor bibornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia Ser. I. Tom. XVI). Budapest.
- ÓVÁRY Lipót (1884): Jelentés olaszországi kutatásaimról. *Századok*, 1884/6. 504–510. o.
- ÓVÁRY Lipót (1886): Bárány Albert emlékezete. *Századok*, 1886. 490–500. o.
- ÓVÁRY Lipót (1901): Emlékbeszéd Capasso Bertalan k. tag felett Óváry Lipót I. tagtól. *Az MTA Elhunyt Tagjai Fölött Tartott Emlékbeszédek X/9*. Budapest.

- ÓVÁRY, Leopold (1894a): *Les roumains de Hongrie et l'Etat Hongrois*. Paris.
- ÓVÁRY, Lipót (1877b): Negoziati tra il re d'Ungheria e il re di Francia per la successione di Giovanna I d'Angiò (1374-1376). *Archivio storico per le province napoletane*, 1877. 107–157. o.
- ÓVÁRY, Lipót (1894b): Die dacoromanische Frage und der ungarische Staat. *Ungarische Revue*, 1894. 469–526. o.
- ÓVÁRY, Lipót (1894c): *La Questione Dadoromana e lo Stato Ungherese*, Roma.
- PETE László (2023): *Polgárháború Dél-Olaszországban. A brigantaggio és a magyar légió*. Budapest.
- PRAZNOVSZKY Mihály (1993): Két haza szolgálatában (Óváry Lipót pályaképe). *Veszprémi Szemle*, 1993/1. 20–29. o.
- REISZ T. Csaba (s.a.r., 2017): „Kedves Lajosom!”. *Csánki Dezső levelei Thallóczy Lajoshoz. 1879–1916* (Századok Könyvek), Budapest.
- SASHEGYI Oszkár (1976): Az Országos Levéltár személyzete, 1874–1903. *Levéltári Közlemények*, 1976/2. 217–245. o.
- SASHEGYI Oszkár (1982): Csánki Dezső, *Békési Élet*, 1982/4. 427–437. o.
- SZALISZNYÓ Lilla (s.a.r., 2017): „Irtjátok a mi tollatokra jön”. *Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865)*. I. Debrecen.
- SZÉP Lipót (1905): A veszprémi izraelita hitközség iskolájának története 1805–1905. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1905/1. 378–379. o.
- SZINNYEI József (1905): *Magyar írók élete és munkái*. 10. Budapest.
- TÓTH Vilmos (2018): „Nemzeti nagylétünk nagy temetője”. *A Fiumei úti sírkert és a Salgótarjáni utcai zsidó temető adattára*. Budapest.
- TUSOR Péter (2022): *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021)* (CVH I/20). Budapest–Róma.